

criminal matters. Much of the case law of the European Court of Justice has already been or can be formalized in accordance with the principles. Judicial practice shows that generalized legal principles are abstracted from more specific references in legislation. In some cases, these abstract principles are further deepened and applied in the presence of existing legislation on relevant issues. The principles embody what is assessed in practice from the wide possibilities of judicial review. Some of them, such as the principle of effectiveness, may be excluded in some cases due to their apparently secondary connection with the general principles applicable to EU criminal law.

Key words: criminal law policy, EU criminal law policy, principles of law, principles of EU law

Лека Ю.В.

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ МОТИВІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

УДК 343.2

Постановка проблеми. В процесі застосування норм права згідно принципу законності, кваліфікація кримінальних правопорушень займає важливу роль і полягає у пошуку, співставленні та застосуванні тієї правової норми, яка по всіх своїх ознаках найбільш точно описує суспільно-небезпечне діяння, вчинене суб'єктом кримінального правопорушення. Правильна кваліфікація суспільно-небезпечного діяння є основою для призначення справедливого покарання, яке повною мірою зможе виконати мету, передбачену чинним КК України. І якщо теоретичні положення кваліфікації відображені у кримінально-правових нормах і встановлюють найважливіші ознаки вчиненого діяння у нормах статей Особливої частини Кримінального Кодексу, то на практиці ці ознаки далеко не завжди враховуються правоохоронними та судовими органами, що є наслідком зниження ефективності застосування кримінального законодавства та порушення основних правил судочинства. Аналізуючи судові вирoki в кримінальних справах, можна сміло стверджувати, що найбільша кількість помилок, які здійснюють суди в процесі кваліфікації кримінальних правопорушень стосуються ознак суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, в тому числі мотиву. Кількість помилок, пов'язаних з невстановленням або неправильним вста-

новленням мотиву кримінального правопорушення займає більше 20% загальної маси судових помилок. Тому необхідним є виявлення вищезазначених проблем та їх негайне вирішення задля дотримання принципу законності та справедливості кримінального законодавства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми кваліфікації мотивів кримінальних правопорушень висвітлено у працях Б.С. Волкова, А.П. Музюкіна, О.І. Думанської, А.І. Рарога, А.В. Савченка, С.А. Тарарухіна, В.В. Фоміна та інших. Окремі питання, що стосуються загальних положень кваліфікації суспільно-небезпечних діянь розкриті у працях В.Н. Нешатаєва, О.Герцензона, В.Н. Кудрявцева, В.О. Навроцького, М.Й. Коржанського тощо.

Стаття має **метою** дослідити основні проблеми кваліфікації мотивів кримінальних правопорушень під час судового розгляду кримінальних справ та запропонувати ефективні шляхи їх усунення.

Виклад основного матеріалу. Питанням кваліфікації кримінальних правопорушень (раніше – злочинів) вчені цікавилися протягом багатьох років.

В.Н. Нешатаєв виділяє 3 основних етапи розвитку вчення про кваліфікацію злочинів в історичному контексті радянського періоду :

1) до середини 19 ст. – кваліфікація здійснювалась на основі норм діючих кримінальних законів за відсутності такої категорії як склад злочину;

2) з середини 19 ст. до середини 20 ст. – визнання кримінальним правом складу злочину основою кваліфікації злочинів з відсутністю підтвердження даного положення на законодавчому рівні;

3) з середини 20 ст. і до сьогодні – розробка доктринальних визначень кваліфікації, створення загальної теорії кваліфікації злочинів, основну якої складає юридична фікція – склад злочину (на сьогодні - склад кримінального правопорушення) з відсутністю законодавчого закріплення даного інституту [6, с.47-48].

В сучасному розумінні кваліфікацію пов'язують з правозастосовчою діяльністю. Разом з тим варто зауважити, що до початку кваліфікації ще не відомо, чи саме вчинене діяння вважається таким, що має ознаки кримінального проступку або злочину, тому доцільним буде вести мову про кваліфікацію діяння, наслідком якої буде віднесення вчиненого діяння до такого, що є кримінально-караним та передбаченим кримінальним законодавством.

Одним із важливих принципів кваліфікації є принцип суб'єктивного зобов'язання, згідного з яким при кваліфікації кримінального правопорушення врахуванню підлягають не лише об'єктивні обставини діяння, але й психічне відношення особи до нього, мотиви та мета. Отже, основою для правильної кваліфікації є встановлення складу кримінального правопорушення – сукупності встановлених у кримінальному законі об'єктивних та суб'єктивних ознак, що визначають суспільно-небезпечне діяння як злочинне. Поняття «склад кримінального правопорушення» є більше юридичною фікцією ніж реально працюючою юридичною категорією. Як зазначає В.О. Навроцький, «поняття складу злочину аж ніяк не відноситься до тих, які працюють на практиці. Відповідне поняття вживається в тому значенні, яке надавалося йому сотні і тисячі років тому» [5, с.237].

Існує думка, згідно якої вплив мотиву на кваліфікацію кримінальних правопорушень напряму залежить від того, яке конкретно місце займає ця ознака в структурі складу кримінального правопорушення. Вважаємо дану позицію не достатньо обґрунтованою, оскільки будучи спонукальним приводом вчинення кримінального правопорушення та накладаючи відбиток на весь хід вольового процесу, мотив має глибоке значення у встановленні направленості діяння, визначенні суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення і встановлення кола кримінально караних діянь. А отже вплив мотиву на кваліфікацію не вичерпується лише випадками, коли мотив визначається законодавцем як обов'язкова, кваліфікуюча чи особливо кваліфікуюча ознака складу кримінального правопорушення [2, с.5].

При аналізі кримінальних справ, нами було встановлено основні причини помилок органів слідства та судових органів при

розслідуванні та розгляді кримінальних справ: 1) неповне розуміння кримінально-правового значення мотиву злочину; 2) хибне трактування норм Особливої частини Кримінального Кодексу, які містять конкретні склади кримінальних правопорушень з конкретними мотивами; 3) ігнорування мотивів у разі відсутності їх законодавчого закріплення в нормах статей Особливої частини; 4) підміна мотиву іншими ознаками суб'єктивної сторони, зокрема метою.

Стикаючись з проблемою встановлення мотивів кримінального правопорушення, слідчі користуються переважно так званою тріадою мотивів «корисливі мотиви – особисті мотиви – хуліганські мотиви». Це звісно не охоплює всієї різноманітності мотивів, які можуть існувати в якості спонуки до вчинення суспільно-небезпечного діяння. Такий спрощений підхід та ставлення до мотивів призводить до виникнення значного числа судових помилок в тому числі і тих, які стосуються неправильної, неповної та неточної кваліфікації.

Тепер розглянемо основні проблеми кваліфікації кримінальних правопорушень, пов'язані з мотивом. В першу чергу, слід зазначити, що вплив на кваліфікацію мають лише мотиви умисних кримінальних правопорушень. Проте, це зовсім не означає відсутність мотиву у кримінальних правопорушеннях з необережною формою вини. Необережність пов'язана не з певним бажанням досягти конкретного результату, а з самим діянням, яке незалежно від прагнень особи призводить до настання наслідків, які є суспільно-небезпечними. Особа, в свою чергу не прагне до вчинення кримінального правопорушення, але її діяння призводять до злочинного результату по причині непередбачення небезпеки, яку вона породжує своєю поведінкою. Однак діяльність людини в цьому випадку є вмотивованою. В даному випадку мотив необережних кримінальних правопорушень ніколи не розповсюджується на суспільно-небезпечні наслідки, оскільки вони не виступають засобом задоволення потреб, які лежать в основі такої поведінки [3, с.15]

Однією з поширених проблем кваліфікації мотивів кримінальних правопорушень є підміна понять «мотив» іншими тер-

мінами. В першу чергу це стосується корисливого мотиву. Аналізуючи судові справи, можна дійти висновку, що часто судді уникають використання поняття «корисливий мотив» у тому значенні, в якому він використовується як ознака конкретного складу кримінального правопорушення, натомість оперує іншими, схожими термінами: «з корисливих спонукань» (категорія справи №1111/9377/12), «з метою погашення наявних боргів» (категорія справи №212/11829/2012). Крім того, вважаємо за необхідне розмежовувати поняття «корисливий мотив» та «корислива мета». За словами С.А. Тарарухіна, «при вчиненні корисливих злочинів, винним можуть бути поставлені і інші цілі, що не перешкоджають загальній корисливій направленості вчинених діянь, які обумовлюються обраними засобами її досягнення» [10, с.84].

Зауважимо, що точне встановлення вмісту корисних мотивів в конкретних складах кримінальних правопорушень грає важливу роль у їх подальшому встановленні для правильної і точної кваліфікації діяння. До прикладу, вбивство, вчинене з корисливого мотиву слід відрізнити від тих, які вчиняються з інших мотивів, зовнішньо схожих з корисливими (вбивство, яке пов'язане з ухиленням або небажанням потерпілого повертати борг винному); (вбивство у зв'язку з посяганням потерпілого на майно, що належить винному). Тут в першу чергу домінуючими є не стільки корисливі, стільки особисті мотиви (у першому випадку помсти, а в другому- егоїстичні мотиви). На жаль суд досить часто в таких випадках сприймає останні мотиви як корисливі, а отже застосовує покарання підвищеного розміру у зв'язку з належністю корисливого мотиву до кваліфікуючих ознак вбивства відповідно до п.6 ч.2 ст.115 КК України [4].

Не менш важливим питанням є правильне виявлення та встановлення хуліганського мотиву, до якого на практиці в переважній більшості випадків зараховують всі неясні, недосліджені, неточні спонукання людської поведінки. При кваліфікації вбивства з хуліганського мотиву слід керуватись положеннями Постанови Пленуму ВСУ від 07.02.2003 № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи», яка описує таке вбивство, що вчинене «внаслідок явної неповаги до суспільства,

нехтування загальнонародськими правилами співжиття і нормами моралі» [7].

При кваліфікації умисного вбивства з хуліганських мотивів на практиці часто виникають труднощі, що пов'язані з наступними помилками:

1) змішування хуліганських мотивів з особистими, неприязними відносинами;

2) кваліфікація безпричинних вбивства як таких, що скоєні з хуліганських мотивів;

3) кваліфікація вбивств, що вчинені під час сварки, бійки чи в стані алкогольного сп'яніння як таких, що вчинені з хуліганських мотивів.

Вважаємо, що для правильного розуміння та встановлення наявності хуліганських спонукань необхідно використовувати комплексний підхід, який полягає у аналізі взаємозв'язків всіх рівнів психічної структури особи. Також не підлягають ототожненню поняття «хуліганські мотиви» та «мотиви хуліганства». Як і корисливий мотив, хуліганський мотив також зумовлює абстрагування від об'єктивної сторони тих складів кримінальних правопорушень, де він присутній. А мотив явної неповаги до суспільства є мотивом одиничного злочину, хуліганства, таким же як корисливий мотив для крадіжки чи мотив особистої заінтересованості для доведення до банкрутства.

Серед мотивів, які часто зустрічаються на практиці при кваліфікації різних категорій кримінальних правопорушень вагому ланку займають мотиви помсти, ревнощів та заздрощів. Часто суд кваліфікує вбивство з мотивів помсти (за винятком вбивства особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку) та ревнощів як таке, що вчинене за відсутності обтяжуючих обставин (ч.1 ст.115 КК України). Але це не означає непотрібність вивчення та встановлення цих мотивів, адже їх своєчасне виявлення може мати вплив на призначення покарання а також на встановлення і усунення причин, що сприяють вчиненню подібних злочинів.

На практиці неможливою є універсальна конструкція кримінально-правової норми, яка б передбачала всі ознаки що не пере-

сікаються між собою по окремим ознакам суб'єктивної сторони, в тому числі мотивам. Позицію щодо можливості одночасного існування декількох мотивів підтримується Г.В. Веріною [8, с.179], П.С. Пороховщиковим [1, с.20] та заперечувалась Б.С. Волковим [2, с.29], В.Д. Спасовичем [9].

Більш чітко та правильно видається позиція тих вчених, які вважають, що кваліфікація повинна визначатись тим мотивом, на користь якого вибраний вольовий акт і прийнято рішення. Наприклад, відповідно до п.19 постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 7.02.2003 р.№2, «у випадках, коли винна особа, вчиняючи умисне вбивство, керувалась не одним, а декількома мотивами, судам належить з'ясувати, який із них був домінуючим, і кваліфікувати злочинні дії за тим пунктом ч.2 ст.115 КК, яким визначено відповідальність за вчинення вбивства з такого мотиву. Разом з тим в окремих випадках залежно від конкретних обставин справи можлива кваліфікація дії винної особи і за кількома пунктами ч.2 ст.115 КК, якщо буде встановлено, що передбачені ними мотиви (мета) рівною мірою викликали у винного рішучість вчинити вбивство» [7].

Судова практика також містить випадки одночасного застосування різних пунктів ч.2 ст. 115 КК України. У випадку, якщо одночасно існуючі мотиви (наприклад корисливий мотив та мотив помсти) не виключають один одного, допускаємо можливість кваліфікації умисного вбивства наприклад за п.6, та п.8 ч.2 ст.115 КК України [4].

Підсумовуючи вищевикладене, варто зазначити, що значення мотиву при здійсненні кваліфікації не варто недооцінювати. Незважаючи на факультативну роль мотиву серед ознак суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, саме він може виступати засобом зниження та підвищення розміру покарання, розмежування суміжних складів кримінальних правопорушень. Важливим є детальне врахування судовими органами всіх нюансів можливої кваліфікації по мотивам кримінальних правопорушень та досягнення єдності у позиції точного та правильного врахування мотивів при кваліфікації суспільно-небезпечних діянь.

Для цього необхідно конкретизувати деякі мотиви у конструкціях складів кримінальних правопорушень задля недопущення різного їх розуміння слідчими та судовими органами.

1. Абубакиров Ф.М. *Квалификация преступлений, совершаемых с несколькими мотивами или целями. Электронное научное издание «Ученые заметки ТОГУ»*, 2015. с. 19-22.
2. Волков Б.С. *Мотив и квалификация преступления. Издательство Казанского университета*, 1968. 166 с.
3. Гарбатович Д.А., Класен А.Н. *Квалификация преступлений по мотиву и цели. Вестник ЮУрГУ. Серия «Право»*. Т.17, № 3, 2017, с.13-18.
4. *Кримінальний кодекс України від 6.04.2001 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
5. Навроцький В.О. *Склад злочину: юридична фікція чи правова реальність?*. Вісник Академії адвокатури України. 2009. с.237-239.
6. Нештаєв В.Н. *Квалификация преступлений: теория, практика, законодательная регламентация: диссертация*. Омск, 2019.176 с.
7. *Постанова Пленуму ВСУ від 07.02.2003 № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи»*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text>
8. Рарог А.И. *Проблемы квалификации преступлений по субъективным признакам: монография*, 2015. 239 с.
9. Спасович В.Д. *Судебные речи. Сборник.1957*. URL: http://az.lib.ru/s/spasowich_w_d/text_0030.shtml
10. Тарарухин С.А. *Установление мотива и квалификация преступления*. Киев,1997. 149 с.

Лека Ю.В. Проблеми кваліфікації мотивів кримінальних правопорушень

У статті обґрунтовується необхідність дослідження проблем кваліфікації мотивів кримінальних правопорушень, які виникають на етапах досудового розслідування та судового розгляду. Опрацьовано велику кількість наукових праць, присвячених впливу мотиву на кваліфікацію суспільно-небезпечних діянь. Проаналізовано чималу кількість судових вироків у кримінальних справах, пов'язаних із встановленням мотиву кримінального правопорушення. Виявлено проблеми при кваліфікації кримінальних правопорушення, пов'язані з невстановленням чи неправильним встановленням мотиву. Запропоновано шляхи вирішення основних проблем, пов'язаних з кваліфікацією мотивів кримінальних правопорушень задля підвищення якості та ефективності застосування кримінального законодавства правоохоронними та судовими органами.

Ключові слова: кваліфікація кримінальних правопорушень, мотив кримінального правопорушення, корисливий мотив, хуліганський мотив.

Leka Yu.V. Problems of qualification of motives of criminal offenses

The article substantiates the need to study the problems of qualification of the motives of criminal offenses that arise at the stages of pre-trial investigation and trial. The role of motive in determining criminal responsibility cannot be limited to its moral assessment. The motive of a criminal offense has a great influence on the qualification of socially dangerous acts, which is its most important practical significance. Correct and timely detection and establishment of the motive of a criminal offense is the key to successful conduct of all stages of the trial. A large number of scientific works devoted to the influence of motive on the qualification of socially dangerous acts have been studied. In addition, the influence of motive on the qualification of crimes is not limited to those cases when it is provided as a necessary element of a criminal offense or a qualifying feature. As a motive for committing a criminal offense and leaving an imprint on the entire course of the volitional process, the motive is deeply important in establishing the direction of the act, determining the subjective side of the criminal offense and establishing the range of criminally punishable acts. A significant number of court verdicts in criminal cases related to the establishment of the motive for a criminal offense have been analyzed. Problems have been identified in the classification of criminal offenses related to the failure to establish or incorrectly establish the motive. The presence of one or another motive may affect the imposition of a certain type and amount of punishment and is also the basis for the application of possible preventive measures to prevent the commission of criminal offenses in the future. The ways of the decision of the basic problems connected with qualification of motives of criminal offenses for increase of quality and efficiency of application of the criminal legislation by law enforcement and judicial bodies are offered.

Key concepts: qualification of criminal offenses, motive of criminal offense, selfish motive, hooligan motive